

فتحعلی، محمود، ۱۳۴۱ -

مبانی اندیشه اسلامی - ۴: درآمدی بر نظام ارزشی و سیاسی اسلام / تدوین و تحقیق: جمعی از نویسندگان زیر نظر محمود فتحعلی --
قم: مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام، ۱۳۸۴.
۲۴۸ ص. (مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام؛ ۳-۶: علوم سیاسی؛ ۱۸).

کتابنامه: ۲۲۷-۲۲۷ و همچنین به صورت زیر نویس.

۱. اسلام و دولت. ۲. اسلام و سیاست. ۳. اسلام و حقوق. ۴. ولایت فقیه. الف. عنوان.

BP۲۳۱/ف۲۵۴

ISBN:964-411-135-4 ۲۰۰۰ ریال: ۴-۱۳۵-۹۶۴

مبانی اندیشه اسلامی ۴

درآمدی بر

نظام ارزشی و سیاسی اسلام

تدوین و تحقیق

زیر نظر محمود فتحی

مرکز نشریات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

۱۳۸۴

شماره ریف ۳۰۶
شماره موضوعی علوم سیاسی - ۱۸
۱۳۸۳ - ۲۳

■ معانی اندیشه اسلامی (۴) - درآمدی بر نظام ارزشی و سیاسی اسلام

- تدوین و تحقیق: جمعی از نویسندگان زیر نظر محمود فتحعلی
- ناشر: مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
- چاپ: ظهور
- نوبت و تاریخ چاپ: اول، بهار ۱۳۸۴
- شمارگان: ۳۰۰۰
- قیمت: ۲۰۰۰ تومان

- دفتر مرکزی: قم، خیابان شهدا، کوی ممتاز، پلاک ۲۸
تلفن و نمابر: ۷۷۴۲۳۲۶-۲۵۱
- شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۲ فروردین و شهید منیری جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۱۲
تلفن و نمابر: ۶۴۱۰۴۴۳-۲۱
- شعبه مؤسسه امام خمینی (ره) قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
تلفن: ۲۹۲۳۳۲۸-۲۵۱ داخلی: ۶۲۹

فهرست مطالب

۱۳		مقدمه ناشر
۱۷		پیش‌گفتار

درس اول: چیستی و خاستگاه ارزش

۲۳		چیستی ارزش
۲۵		تحول تاریخی مفهوم ارزش
۲۵		عنصر مشترک کاربردهای مفهوم ارزش
۲۷		دو معنای ارزش
۲۷		انواع ارزش
۲۷		ارزش ابزاری / غایی
۲۸		ارزش غیري / ذاتي
۲۹		رابطه ارزش و واقعیت
۲۹		۱. عینیت ارزش‌ها
۳۰		۲. جداننگاری قلمرو ارزش‌ها و واقعیت‌ها
۳۲		۳. انتزاعی بودن ارزش‌ها
۳۳		علت اختلاف در ارزش‌گذاری‌ها
۳۵		خلاصه درس
۳۷		پرسش‌ها
۳۷		منابعی برای مطالعه بیشتر

درس دوم: چیستی و خاستگاه حق

چیستی حق	۴۱
واژه حق	۴۱
خاستگاه حق و هدف حقوقی جامعه از دیدگاه اسلام	۴۶
خاستگاه حق از دیدگاه مکاتب غیر الهی	۴۶
ضرورت وجود حقوق و قواعد حقوقی در جامعه	۴۷
مبانی حقوق یا ملاکهای احکام حقوقی	۵۰
خلاصه درس	۵۳
پرسش‌ها	۵۴
منابعی برای مطالعه بیشتر	۵۴

درس سوم: قانون و قانون‌گذاری (۱)

ضرورت قانون	۵۷
ماهیت، منشأ اعتبار و ارزش قانون	۵۸
نه افراط نه تفريط	۶۱
چه کسی می‌تواند قانونگذار باشد؟ (ملاک مشروعیت قانون)	۶۵
قرارداد اجتماعی و آرای مردم	۶۶
خلاصه درس	۶۸
پرسش‌ها	۶۹
منابعی برای مطالعه بیشتر	۶۹

درس چهارم: قانون و قانون‌گذاری (۲)

بررسی و نقد نظریه قرارداد اجتماعی	۷۳
بررسی و ارزیابی حقوق طبیعی یا عقلی	۷۸
حق قانونگذاری	۸۱

۸۳	خلاصه درس.....
۸۴	پرسش‌ها.....
۸۴	منابعی برای مطالعه بیشتر.....

درس پنجم: قانون و اجرا

۸۷	قانون و اجرا.....
۸۸	تعریف دولت.....
۸۹	منشأ پیدایش دولت.....
۹۰	عناصر دولت.....
۹۰	الف) جمعیت.....
۹۱	ب) قلمرو.....
۹۱	ج) حکومت.....
۹۲	د) حاکمیت.....
۹۴	خلاصه درس.....
۹۴	پرسش‌ها.....
۹۵	منابعی برای مطالعه بیشتر.....

درس ششم: حقانیت حکومت

۹۹	مشروعیت حکومت.....
۹۹	مقدمه.....
۹۹	تعریف مشروعیت.....
۱۰۱	ملاک مشروعیت حکومت.....
۱۰۱	۱- قهر و غلبه.....
۱۰۲	۲- قرارداد اجتماعی.....
۱۰۴	۳- مشروعیت الهی.....

۱۰۴	۴- وراثت و سنت
۱۰۵	مشروعیت در اسلام
۱۰۶	خلاصه درس
۱۰۶	پرسش‌ها
۱۰۷	منابعی برای مطالعه بیشتر

درس هفتم: حکومت در اسلام

۱۱۱	حکومت در اسلام
۱۱۲	ادله ضرورت حکومت در اسلام
۱۱۲	۱- دلیل عقلی
۱۱۲	۲- ماهیت قوانین اسلام
۱۱۲	۳- سیره عملی پیشوایان اسلام
۱۱۴	پیامبر اکرم ﷺ بنیان‌گذار حکومت اسلامی
۱۲۲	ولایت امامان معصومین علیهم‌السلام
۱۲۳	خلاصه درس
۱۲۴	پرسش‌ها
۱۲۴	منابعی برای مطالعه بیشتر

درس هشتم: ولایت فقیه

۱۲۷	تعریف ولایت فقیه
۱۲۸	پیشینه تاریخی بحث ولایت فقیه
۱۳۲	ادله ولایت فقیه
۱۳۲	دلیل عقلی
۱۳۵	دلیل نقلی
۱۳۸	خلاصه درس

۱۳۹	پرسش‌ها.....
۱۳۹	منابعی برای مطالعه بیشتر.....

درس نهم: شرایط و اختیارات ولی فقیه

۱۴۴	شرایط ولی فقیه.....
۱۴۴	۱- علم به قانون الهی.....
۱۴۵	۲- عدالت.....
۱۴۷	۳- کفایت و کاردانی.....
۱۴۷	حدود اختیارات ولی فقیه.....
۱۴۸	تبيين مراد از واژه و مطلقه، دره ولايت مطلقه فقيه.....
۱۵۶	خلاصه درس.....
۱۵۷	پرسش‌ها:.....
۱۵۷	منابعی برای مطالعه بیشتر.....

درس دهم: کارآمدی

۱۶۱	مقدمه.....
۱۶۲	۱. تعريف کارآمدی.....
۱۶۵	۱-۱. کارآمدی امری نسبی است.....
۱۶۶	۱-۲. کارآمدی جزء-کل.....
۱۶۷	۱-۳. کارآمدی-ارزش اهداف.....
۱۷۱	۲. کارآمدی و مشروعیت.....
۱۷۴	۳. امکانات.....
۱۷۴	۳-۱. امکانات طبیعی و مادی.....
۱۷۴	۳-۲. امکانات غیر مادی.....
۱۷۵	۴. موانع.....

۱۷۵	۴-۱. موانع داخلی
۱۷۵	۴-۲. موانع خارجی
۱۷۶	خلاصه درس
۱۷۷	پرسش‌ها
۱۷۷	منابعی برای مطالعه بیشتر

درس یازدهم: کارآمدی نظام اسلام

۱۸۱	۵. کارآمدی نظام اسلام
۱۸۲	۵-۱. جهان‌بینی و نظام ارزشی اسلام
۱۸۲	۵-۱-۱. مطابقت با فطرت و نیازهای انسان
۱۸۳	۵-۱-۲. جامعیت
۱۸۴	۵-۱-۳. هماهنگی و سازگاری
۱۸۴	۵-۱-۴. جهان‌شمولی و زمان‌شمولی
۱۸۵	۵-۱-۵. انعطاف‌پذیری در عین ثبات
۱۸۵	۵-۱-۶. واقع‌گرایی
۱۸۶	۵-۱-۷. اعتدال
۱۸۶	۵-۲. اهداف نظام اسلام
۱۸۸	۵-۳. عناصر و مؤلفه‌های کارآمدی اسلام
۱۸۸	۵-۳-۱. خدامحوری و وحی‌گرایی
۱۸۸	۵-۳-۲. امامت و ولایت‌مداری
۱۹۰	۵-۳-۳. اعتقاد به معاد
۱۹۱	۵-۳-۴. عقل‌گرایی
۱۹۲	۵-۳-۵. تأکید بر علم و تجربه مفید همراه با عمل
۱۹۳	۵-۳-۶. حقانیت
۱۹۳	۵-۳-۷. برابری انسان‌ها و تقوآمداری

۱۹۴	۵-۳-۸. تکلیف محوری.....
۱۹۵	۵-۳-۹. شورا، مشارکت و همیاری.....
۱۹۵	۵-۳-۱۰. مسئولیت و نظارت همگانی.....
۱۹۸	خلاصه درس.....
۱۹۸	پرسش‌ها.....
۱۹۹	منابعی برای مطالعه بیشتر.....

درس دوازدهم: کارامدی

۲۰۱	نظام جمهوری اسلامی ایران.....
۲۰۳	۶. کارامدی نظام جمهوری اسلامی ایران.....
۲۰۴	۶-۱. اهداف نظام ج.ا.ا.....
۲۰۶	۶-۱-۱. اهداف ج.ا.ا در قانون اساسی.....
۲۰۸	۶-۲. امکانات ج.ا.ا.....
۲۰۸	۶-۲-۱. امکانات طبیعی و مادی.....
۲۰۹	۶-۲-۲. امکانات غیر مادی.....
۲۱۴	۶-۳. موانع.....
۲۱۴	۶-۳-۱. موانع داخلی.....
۲۱۷	۶-۳-۲. موانع خارجی.....
۲۲۲	۶-۴. ناکامی‌ها و دست‌آوردهای ج.ا.ا.....
۲۲۳	۶-۴-۱. مشکلات و کاستی‌های ج.ا.ا.....
۲۲۳	۶-۴-۲. دست‌آوردهای ج.ا.ا.....
۲۲۷	خلاصه درس.....
۲۲۷	پرسش‌ها.....
۲۲۸	منابعی برای مطالعه بیشتر.....

۲۲۹	ضمیمه
۲۳۷	منابع فارسی
۲۴۵	منابع عربی
۲۴۷	منابع انگلیسی

www.ketab.ir

مقدمه ناشر

انسان، همواره با انبوهی از گزینه‌های رفتاری روبرو است که فقط می‌تواند تعداد محدودی از آنها را برگزیند؛ به بعضی از دیدنی‌ها چشم بدوزد؛ به بعضی از شنیدنی‌ها گوش فرا دهد و دست و پا و سایر اندام‌های خود را برای انجام بعضی از کارها به کار گیرد. با رشد یافتن قوای بدنی، فکری و عاطفی و در هم تنیدن روابط گوناگون اجتماعی و افزایش اندوخته‌های علمی و مهارت‌های عملی، دایره‌گزینه‌ها به صورت تصاعدی گسترش می‌یابد؛ به طوری که در هر لحظه، انجام هزاران کار امکان می‌یابد و گزینش، دشوار و دشوارتر می‌شود.

برای ترجیح و تعیین گزینه‌ها، عوامل گوناگونی وجود دارد که از جمله می‌توان به شکوفایی غرایز و شدت یافتن خواسته‌های آنها، احساس ناامنی و نیز به عادت، تقلید، تلقین و سایر عوامل روانی و اجتماعی اشاره کرد؛ اما مهم‌تر از همه، عامل عقلانی آگاهانه است که با در نظر گرفتن همه‌گزینه‌ها و تأثیر هر یک در سعادت و کمال نهایی انسان، ترجیح و تعیین گزینه‌های برتر، والا تر و ارزشمندتر را به عهده می‌گیرد و نقش خود را در شکل‌گیری اراده انسانی ایفا می‌کند. راز برتری و اشرافیت حقیقی انسان را باید در برخورداری از همین عامل و به کارگیری آن جستجو کرد.

ارزش‌گذاری رفتارها، نیاز به شناخت معیارها و ملاک‌های ارزشی و اخلاقی دارد، و بررسی مسائل مربوط به آنها، ما را به فلسفه اخلاق رهنمون می‌شود؛ از سوی دیگر، فراهم شدن زمینه رشد و تعالی برای همه افراد جامعه، نیاز به نظم و امیّتی دارد که در سایه رعایت قوانین و مقررات اجتماعی حاصل می‌شود و بررسی مسائل زیربنایی آنها در فلسفه حقوق انجام می‌گیرد. سرانجام، اجرای مقررات اجتماعی، نیاز به دستگاه اجراکننده رسمی دارد که

متخلفان را به رعایت قوانین الزام، و تأمین مصالح اجتماعی را تضمین و نیز روابط بین‌المللی را بر اساس اصول قابل قبولی تنظیم کند. این گونه مسائل نیز ما را به فلسفه سیاست سوق می‌دهد.

اما دست‌یابی به پاسخ‌های صحیح و منطقی در مسائل مربوط به حوزه‌های علوم دستوری و ارزشی در گرو شناسایی حقیقت انسان و ابعاد وجودی و آغاز و انجام و کمال و سعادت نهایی او است که نوع دیگری از کاوش‌های عقلانی را می‌طلبد و می‌توان آن را انسان‌شناسی فلسفی نامید و این رشته معرفتی خود مبثی بر اصول دیگری است که در هستی‌شناسی تبیین می‌شود و شامل مسائل خداشناسی نیز می‌گردد. سرانجام، ارزیابی آرا و عقاید، در هر یک از شاخه‌های معرفتی، نیازمند بررسی مسائل دیگری است که درباره خود شناخت مطرح می‌شود و قلمرو معرفت‌شناسی را تشکیل می‌دهد.

بنابراین، شاخه‌های ششگانه مزبور را می‌توان بنیادی‌ترین معارف انسانی معرفی کرد و مطالعه آنها را به همه کسانی که می‌خواهند زندگی خود را بر اساسی صحیح و عقل‌پسند پی‌ریزی کنند توصیه نمود. البته کسانی که حقانیت دین مقدس اسلام را شناخته‌اند می‌توانند راه حل‌های بسیاری از مسائل یاد شده را - به خصوص در زمینه علوم دستوری و ارزشی - از منابع معتبر اسلامی به دست آورند بدون این که نیازی به پیمودن راه‌های پر پیچ و خم و ناهموار بشری داشته باشند. اما دست‌کم، برای پاسخ‌گویی به شبهاتی که به انگیزه‌های گوناگون مطرح می‌شود، باید به بحث‌های عقلی نیز اهتمام ورزند؛ به ویژه مبحث معرفت دینی را در چارچوبه مباحث معرفت‌شناسی دنبال کنند.

با توجه به تصمیم جدی سردمداران جهان کفر و استکبار بر هجوم فرهنگی بی‌امان به جمهوری اسلامی ایران و هدف‌گیری نظریه سیاسی دینی، به عنوان حساس‌ترین و ریشه‌ای‌ترین رکن این نظام اسلامی، ضرورت پرداختن به این مباحث به مراتب بیشتر احساس می‌شود و وظیفه علاقه‌مندان به بقای اسلام و استمرار این نظام مقدس، مخصوصاً اندیشمندان و دانشوران و فرهیختگان، بسیار سنگین‌تر می‌گردد. به دلیل همین امر، مؤسسه آموزشی و

پژوهشی امام خمینی علیه السلام از چند سال قبل، در حد امکانات و مقدورات خود در این عرصه وارد شد. یکی از کارهایی که در این رابطه انجام گرفت، تدوین کتاب‌هایی در مجموعه‌ای با نام «سلسله دروس اندیشه‌های بنیادین اسلامی» بود. این کتاب‌ها تاکنون در مراکز و دوره‌های مختلفی تدریس گردیده و خدا را شاکریم که با استقبال قابل توجهی روبرو شده است.

با تجربیاتی که در جریان تدریس این دروس فراهم آمده، این کتاب‌ها تقریباً همه ساله مورد بازنگری قرار گرفته و سعی شده نقایص آنها برطرف گردد و مطالب هرچه بیشتر با نیازهای فکری جامعه، به خصوص جوانان انطباق یابد. پس از چندین دوره تدریس این سلسله دروس، و با توجه به محدودیت زمانی دوره آموزش «طرح ولایت» - که این کتاب‌ها اولین بار با هدف تدریس در این طرح تدوین گردید - ایجاد تغییراتی در مواد درسی و کیفیت برگزاری این دوره ضروری به نظر آمد. از این رو کتاب‌هایی با عناوین و موضوعات جدید به درس‌های این دوره اضافه شد. کتاب مبانی اندیشه اسلامی - ۴ (درآمدی بر نظام ارزشی و سیاسی اسلام)، از جمله همین کتاب‌ها است که اولین بار برای تدریس در طرح ولایت سال ۱۳۸۳ در نظر گرفته شده است.

به امید آن که این تلاش محدود قدمی، هر چند کوتاه، در راه انجام وظیفه مذکور به شمار آید و موجب خشنودی قلب مقدس حضرت ولی عصر - عجل الله فرجه الشریف - گردد.

مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام

پیش‌گفتار

حقیقت که ملاک و منشأ هر ارزشی است، خود والاترین و زیباترین ارزش هاست. از این رو همه انسان‌ها، نظام‌های اجتماعی، حقوقی و سیاسی باید در پی شناخت حقیقت و تقرّب هرچه بیشتر به آن باشند. اما سوگ‌مندانه باید گفت که پیشینه اندیشه و کردار آدمی نشانگر آن است که بر حقیقت جفاها رفته و ابرهای تیره جهالت، غرض‌ورزی و طمع، بشریت را از نور و گرمای حیات بخش حقیقت، کم‌بهره یا بی‌بهره ساخته‌اند. هدف پیامبران الهی علیهم‌السلام همواره آن بوده است که با وحی آسمانی این ابرها را از سپهر جان و جهان بزدایند تا انوار هدایت با نسیم رحمانیت، انسان را به حقیقت رهنمون شوند.

انقلاب باشکوه و بزرگ اسلامی ایران نیز در راستای تحقق اهداف عالی پیامبر خاتم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و امامان معصوم علیهم‌السلام، برای رهایی انسان از بندهای جهالت و حماقت، سیاهی و تباهی بر پا شد و کیست که نداند دشمنان اسلام و نظام اسلامی چه تلاش‌ها که برای تضعیف و نابودی این انقلاب الهی - معنوی - فرهنگی و جدا نمودن مردم، به ویژه نسل جوان و تأثیرگذار، نکرده و نمی‌کنند. القاء و ترویج شبهات در زمینه‌های گوناگون شناختی و ارزشی در قالب‌ها و سطوح متنوع و متفاوت از جمله این تلاش‌هاست. چنین وضعیتی رسالت و مسئولیت دین‌شناسان دیندار و دلسوزان اسلام و انقلاب را دوچندان کرده و همّتی بلند، غیرتی نستوه و کوششی پایدار در جهت مبارزه با مهاجمان علمی - فرهنگی را طلب می‌کند.

دوره آموزش مبانی اندیشه اسلامی - طرح ولایت - که با هدف آشنا ساختن هرچه بیشتر و بهتر دانشجویان گرامی با حقایق والای معارف اسلامی طراحی و برنامه‌ریزی شده، از جمله فعالیت‌های علمی - فرهنگی است که به فضل خداوند ثمرات و برکاتی چشمگیر برای اسلام و نظام اسلامی و مقابله با تهاجم علمی - فرهنگی داشته است. برگزاری هشت دوره طرح ولایت، مسئولان و دست‌اندرکاران این طرح را از تجارب ارزشمند نظری و عملی بهره‌مند ساخته

است؛ به گونه‌ای که عمل بر اساس این تجارب و توجه به نیاز و آرای مخاطبان این دوره و نیازهای جامعه و نظام اسلامی از یک سو، و تأکید بر ارتقای کیفی و محتوایی این دوره از سوی دیگر، سبب شده تا مسئولان همواره برای بهبود برنامه‌ها و متون درسی آن در تلاش باشند. کتاب حاضر ثمره گوشه‌ای از این تلاش‌ها است که به منظور معرفی و تبیین مبانی ارزشی و سیاسی اسلام تدوین یافته است.

این کتاب در یک نگاه کلی خلاصه‌ای از اساسی‌ترین موضوعات و مسائل مطرح در فلسفه اخلاق، فلسفه حقوق، و فلسفه سیاست است؛ به گونه‌ای که مباحث مطرح شده از فلسفه اخلاق و فلسفه حقوق زمینه‌های فلسفی لازم برای بحث‌های فلسفه سیاست را فراهم می‌سازد. از این رو محورها، موضوعات و مسائل مطرح شده در این کتاب را می‌توان به شرح ذیل معرفی کرد:

درس نخست که به خامه جناب حجت الاسلام والمسلمین احمد حسین شریفی پدید آمده، به چند پرسش اساسی درباره ارزش پاسخ گفته است؛ پرسش‌هایی نظیر این که ارزش چیست و خاستگاه آن کدام است؟ نسبت میان ارزش و واقعیت چیست؟ چند نوع ارزش وجود دارد و کدام دسته از ارزش‌ها مطلق‌اند؟ درس‌های دوم تا نهم از آثار استاد علامه، آیت الله مصباح یزدی - مد ظله العالی - فراهم آمده‌اند. در درس دوم ضمن بیان معانی حق و خاستگاه آن از دیدگاه‌های گوناگون، ضرورت وجود قواعد حقوقی و مبانی این قواعد تشریح شده است. در درس‌های سوم و چهارم، با توجه به مطالب دو درس نخست، ضرورت زندگی اجتماعی، ضرورت قانون، منشأ اعتبار و ارزش قانون و دیدگاه‌های متفاوت در باب این پرسش که حق قانونگذاری از آن کیست، مطرح و بررسی شده‌اند. در درس پنجم، ضرورت وجود مجری قانون، یعنی حکومت و دولت و عناصر تشکیل‌دهنده آن تبیین شده است. در درس ششم، افزون بر تعاریف مشروعیت، درباره ملاک مشروعیت حکومت‌ها و دیدگاه‌های گوناگون در این باره توضیح داده شده است. درس هفتم به ادله ضرورت حکومت در اسلام پرداخته و به برخی شبهات مطرح شده در این باره پاسخ می‌دهد. در درس‌های هشتم و نهم ضمن اشاره به معنای ولایت و پیشینه بحث ولایت فقیه در میان فقها، ادله ولایت فقیه، شرایط و حدود اختیارات او تبیین می‌شود. سه درس پایانی که به قلم حقیر

نگارش یافته، به مباحث کارآمدی می‌پردازد. درس دهم بیانگر مباحث کلی در باب کارآمدی، نظیر تعریف، مبانی و مقومات کارآمدی است. نسبت میان مشروعیت و کارآمدی، از دیگر مباحث مطرح شده در این درس است. در درس یازدهم با مباحث مربوط به کارآمدی نظام اسلام آشنا می‌شویم و در درس دوازدهم با توجه به تعریف کارآمدی، ضمن معرفی اهداف، امکانات و موانع جمهوری اسلامی ایران در یک جمع‌بندی کلی کارآمدی این نظام بررسی شده است. در بخش ضمیمه به دو بحث «تفاوت قوانین اسلامی و قوانین لیبرالیستی» و «نسبت حکومت دینی و مردمسالاری»، برای تکمیل و تنمیم مباحث اصلی، اشاره شده است.

در این جا لازم است از تلاش مخلصانه و مجدّانه همه کسانی که در سامان‌دهی این کتاب سهم داشته‌اند، به ویژه از حضرت علامه آیت الله مصباح یزدی، مد ظله العالی، معاونان محترم مؤسسه امام خمینی (ره) که همدلی و همفکری آنان در همه مراحل مشوق راه بوده، و از جناب حجت الاسلام والمسلمین آقای عباس کعبی که در تعیین سرفصل‌ها کمک شایانی کردند، و از برادر ارجمند حجت الاسلام والمسلمین نصرالله سخاوتی که با پشتکار و دلسوزی، علاوه بر پی‌گیری، همفکری و همیاری در تدوین کتاب، پیش‌سازمان‌دهنده، خلاصه، پرسش‌ها و منابع درس‌های دوم تا نهم را تهیه نمودند، و نیز از حجت الاسلام والمسلمین احمدحسین شریفی صمیمانه تشکر کرده، از حضرت حق برای همه این عزیزان دوام و افزایش توفیق، سلامت و سعادت طلب نمایم. همچنین از جناب حجت الاسلام والمسلمین سید ابوالفضل حسینی، مدیر محترم تدوین متون مؤسسه و همکاران گرامی ایشان، که افزون بر تلاش‌های پی‌گیر و ارزشمند برای آماده‌سازی نهایی کتاب، با نظرسنجی از اساتید و الامقام و دانشجویان گرانقدر سبب شدند تا کاستی‌های چاپ نخست برطرف گردد، و نیز زحمات بی‌دریغ عزیزان همکاران انتشارات مؤسسه تشکر و قدردانی می‌کنم.

امید است خوانندگان گرامی و فرهیخته از سر لطف با نکته‌سنجی و پیشنهادهای خود، موجبات اصلاح و بهبود بیش از پیش این اثر را فراهم سازند.

محمود فتحعلی

قم، فروردین ۱۳۸۴